

פרק י / ברוריה בן-דוד (וייס)

בפרק י נקרא על רצה שבעים בני אחאב וכל בני משפחתו. "לאחאב שבעים בנים בשמרון". מכאן אנו למדים שאחאב הרבה נשים על פני איזבל הגבירה, ואלה ילדו לו שבעים בנים, בדומה לבנים שהיו לגדעון (שופ' ח ל) וכל בני יעקב (בר' מו כז). אפשר שבמניין שבעים בני אחאב נכללים גם בני בנים ועמהם נמנים גם בני יהורם.

ביושבו בהיכל המלך שבעיר יזרעאל כתב יהוא איגרות. הוא שלח את הספרים בידי שליח לשומרון הבירה ובה שהו באותה שעה שרי יזרעאל הזקנים, הכוונה לשרים שמקום מושבם הקבוע היה ביזרעאל אשר בה עמד גם אחד מהיכלי המלך. השרים נמצאו בשומרון אולי כדי להתיעץ עם בני משפחת המלך לאחר שנהרגו המלך ואמו. ייתכן שאיזבל שלחה את שרי יזרעאל לשומרון, כדי לתפוס בעצה אחת עם גדולי הממלכה את השלטון ולהילחם ביהוא. האיגרות נשלחו גם "אל האמנים אחאב", אל האומנים הממונים על חינוך הילדים בבית אחאב שנמנו גם הם עם גדולי המלכות (פס' ו).

מה כתב יהוא באיגרת?

יהוא פתח את האיגרת במשפט: "ועתה כבא הספר הזה אליכם, כלשון מלך ארם אל מלך ישראל (ה ו). זהו משפט הפתיחה לתוכן העיקרי של האיגרת. כל דברי יהוא באיגרת היו דברי לעג. אני יודע שאתם חזקים מאוד ותוכלו להילחם בי להגן על בית אדוניכם יהורם. אתכם בשומרון חיל המרכבות העיקרי של הממלכה, הרי אתם חולשים על שומרון שהיא גם עיר מבצר הגדולה ביותר של הממלכה ולרשותכם גם עיקר מחסני הנשק של הממלכה. גם משפחת המלך ובניו נמצאים אתכם. אתם יכולים לבחור באחד מבני המלך המת הטוב והישר מביניהם, "והילחמו על בית אדוניכם", בעד בית המלוכה של אחאב.

האם באמת התכוון יהוא לעודד את שרי הממלכה ואומני בני המלך להמליך עליהם אחד מבני יהורם?

בוודאי שלא, יהוא ידע שאוהבי בית אחאב לא יוכלו להילחם בו מכיוון שהצבא יתמוך בו (ט יג).

כיצד הגיבו השרים מקבלי הספרים?

הם הבינו את הלעג שבדברי יהוא ולכן פחדו. "ויראו מאד מאד" הכפל לחיזוק ולהפלגה. כפל של תואר הפועל הזה "מאד מאד" סמוך ללשון יראה הוא יחידאי במקרא. השרים אמרו זה לזה: הנה שני המלכים יהורם בן אחאב מלך ישראל ואחזיהו מלך יהודה לא עמדו לפני יהוא ונהרגו. איך נעמוד אנחנו כנגדו?

לא קמה כל התנגדות ליהוא בקרב שרי שומרון. הם הביעו בפניו הכנעה גמורה: "עבדיך אנחנו, וכל אשר תאמר עלינו נעשה, לא נמלך איש, הטוב בעיניך עשה" (פס' ה). מבחינתם שיעשה הטוב בעיניו.

כיצד הגיב יהוא על כניעתם?

יהוא כתב להם שנית: אם אתם משלי ונכנעים לי (מצודת דוד) ולקולי אתם שומעים כדבריכם "קחו את ראשי אנשי בני אדניכם ובאו אלי כעת מחר יזרעאלה" (פס' ו). אפשר להבין את דבריו של יהוא בצורה דו-משמעית. שכוונתו הייתה להביא את ראשי (נכבדי) בני אחאב אליו יזרעאלה. או כנראה שהתכוון לראשים ממש, כלומר: שיכרתו את ראשיהם, וכך הבינו השרים והאומנים. הם מיהרו להרוג את כל בני אחאב הנמצאים עמם בשומרון ושלחו את ראשיהם ליזרעאל. וכדי למצוא חן בעיני יהוא הרגו הם עצמם את בני המלך. שמו את ראשיהם "בדודים" - בסלים. גם בנבואת ירמיהו הוראת "דוד" היא סל (יר' כד ב; תה' פא ז). גדולי הממלכה מיהרו לשלוח את הראשים הכרותים בלילה ליזרעאל. רלב"ג כתב: שהשליחים באו בעוד לילה כי ביקשו להעלים את העניין מן המון העם. השליח שנשלח בשם כל גדולי הממלכה ללוות את המשלוח הזוועתי הזה אמר ליהוא: "הביאו ראשי בני המלך. ויאמר: שימו אתם שני צברים פתח השער עד הבקר" (פס' ח). "שני צברים" - ערוכים בשתי ערמות עד הבוקר כדי לאפשר לכל העם לראות ולהטיל עליו אימה. וכל זאת בניגוד לכתוב: "וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ, לא תלין נבלתו על העץ, כי קבור תקברנו ביום ההוא, כי קללת אלקים תלוי, ולא תטמא את אדמתך אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה" (דב' כא כב-כג). כך נהג יהושע אפילו במלכי האמורי (יהו' ח כט; יהו' י כו-כז).

מה אמר יהוא למראה הראשים הכרותים?

יהוא אמר בתמיהה: "ומי הכה את כל אלה?" יהוא ביקש לומר שלא הוא ציווה על הריגת בני אחאב, אלא השרים והעם עשו זאת מדעתם. ע"י כך ניתן לו לשכנע את העם שהריגת יהורם ואיזבל אמו על ידיו והריגת כל בני אחאב ע"י השרים היו מכוונים לקיום דברי הנבואה של אליהו, והם היו שליחי ה' ועושי רצונו. "דעו אפוא כי לא יפל מדבר ה' ארצה אשר דבר ה' על בית אחאב, וה' עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו" (פס' י). הכול מעשה ה', "כי לא יפול מדבר ה' ארצה" לשון ציורית לקיום המלא של דברי הנבואה. אנחנו שליחי ה' לעשות את אשר דיבר ה' ביד עבדו אליהו. ככתוב בפרשת נבות (מ"א יט יט-כד), ובדברי הנער הנביא ששלח אלישע תלמידו של אליהו (ט ז-י), שעיקרו השמדת כל בית אחאב.

יהוא הכה את כל הנמנים עם משפחת אחאב שישבו באותה שעה ביזרעאל, ובכללם גדולי המלכות שלא הצטרפו לסיעת יהוא, את כל קרוביו ואוהביו

וכוהניו של אחאב, הכוונה לכוהנים ששימשו בפולחן הבעל ביזרעאל, ונשמד בית אחאב כליל "עד בלתי השאיר לו שריד".

אותו גורל נגזר גם על אחי אחזיהו מלך יהודה שלא ידעו על הנעשה ביזרעאל. הוא יצא מיזרעאל ללכת לשומרון בהגיעו לבית עקד הרועים בדרך בין יזרעאל לשומרון. "בית עקד הרועים" הוא המקום שבו נאספים הרועים, ויש המפרשים כי נקרא עקד מכיוון ששם עוקדים, קושרים הרועים את הצאן כדי לגזוז את צמרם. רד"ק כתב: במקום שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובעת הגזיזה קושרים אותם ברגליהם. מזהים מקום זה בכפר ג'למה (בערבית גזיזה-גז) באמצע הדרך בין יזרעאל לעין גנים. הוא פגש את קרובי אחזיהו מלך יהודה שלא ידעו על רצח בני בית מלך ישראל. "ויאמר: מי אתם? ויאמרו: אחי אחזיהו אנחנו, ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה" (פס' יג). ירדנו יזרעאלה לראות את שלום משפחת המלך ואמו איזבל הגבירה. הוא ציווה על האנשים אשר אתו: "תפשו חיים, ויתפשו חיים, וישחטום אל בור בית עקד, ארבעים ושנים איש, ולא השאיר איש מהם" (פס' יד). לא השאיר איש מאחי אחזיהו והנלווים אליהם בחיים.

גם קרובי מלך יהודה היו צאצאים לבית אחאב, כי עתליה אם אחזיהו הייתה בתם של אחאב ואיזבל. כלומר: יהוא דן את כל בני בית דוד שהיו מקורבים לבית אחאב, כפי שדן את בני בית אחאב. בבני בית אחאב בשומרון נאמר: "ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עד השמדו" (פס' יז), ובבני בית דוד נאמר: "ולא השאיר איש מהם" (פס' יד). כי בבני בית אחאב השמיד גם את התינוקות, ואילו מבני דוד הרג רק את הגברים המבוגרים ארבעים ושנים איש שהזדמנו לו.

מי הצטרף ליהוא?

יהוא הלך מבית עקד הרועים לשומרון. הוא מצא את יהונדב בן רכב בא לקראתו. יהונדב היה כנראה מיסדה של משפחת הרכבים שחיו חיים פשוטים כיושבי מדבר. מן הכתוב בספר ירמיהו פרק לה עולה שיונדב ציווה על בניו ועל בני בניו עד עולם להימנע משתיית יין, מבניין בתים ומעבודת האדמה "באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם" (יר' לה ו-י). בחיי פשטות וצניעות אלה הייתה מגולמת הכוונה להצליח בשמירת התורה, בהתרחקות מחיי חטא ועוון, לכן רצה יהוא למשכו לצידו.

מה הבטיח יהונדב בן רכב ליהוא?

יהוא שאל: "היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך?" (פס' טו). הגם אתה ישר ונאמן אתי כשם שאני ישר ונאמן אתך? במלחמתי בעבודה זרה ובקנאתי לייחודו של ה'. תשובתו של יהונדב: "יש ויש" כפל המילים בא לחיזוק.

"תנה את ירך. ויתן את ידו, ויעלהו אליו אל המרכבה". נתן ידו לאות כריתת ברית ביניהם. בעל המצודות פירש שיש במתן יד זו משום דרך אהבה וקיום ברית. ככתוב: "ובזה אלה להפר ברית, והנה נתן ידו" (יח' יז יח). ובשלמה כתוב: "וכל השרים והגברים וגם כל בני המלך דויד נתנו יד תחת שלמה המלך" (דה"א כט כד).

יהוא ביקש מיהונדב לבוא אתו לשומרון הבירה. "לכה אתי וראה בקנאתי לה" (פס' טז). שאקנא קנאת ה' להינקם מבית אחאב ועובדי הבעל (מצודת דוד). יהוא משתמש בלשוננו של אליהו (ט לו; ט כה; בפרקנו פסוקים י, יז). "קנא קנאתי לה' אלקי צבאות" (מ"א יט י יד). יהוא הוא היחיד במקרא שמתפאר בקנאה שהוא מקנא לה'. יהוא קיווה להשיג את תמיכת בני רכב הנאמנים לה' כאשר יראו את יהונדב מתלווה אליו במרכבה.

"ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עד השמדו, כדבר ה' אשר דבר אל אליהו" (פס' יז). אף על פי שרבים נתלוו ליהוא כתוב בלשון יחיד "ויבא, ויך", כי יהוא כאן המנהיג עליו הוטל להשמיד את בית אחאב, ובזאת נתקיימה נבואת ה' אל אליהו.

מה הייתה פעולתו הבאה של יהוא?

בשומרון הוסיף יהוא לבער כל שריד לבית אחאב. סיומו של המרד היה בהשמדת עובדי הבעל, כוהניו ונביאיו, לאחר שכינס אותם בערמה לעצרת זבח בבית הבעל.

כיצד עשה זאת יהוא?

יהוא העמיד פנים כקנאי לעבודת הבעל והבטיח לעם כי יעבוד את הבעל יותר מאחאב. הוא ביקש לכנס את כל עובדי הבעל למקום אחד, כדי לזבוח זבח גדול ולהפגין חיבה לפולחן הבעל ועובדיו. "ועתה כל נביאי הבעל, כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי, איש אל יפקד, כי זבח גדול לי לבעל, כל אשר יפקד לא יחיה" (פס' יט).

האם הייתה זו כוונתו האמתית של יהוא?

ודאי שלא! כתוב: "ויהוא עשה בעקבה, למען האביד את עבדי הבעל" (פס' יט). בעקבה-בערמה, במרמה מלשון: "ויעקבני זה פעמים" (בר' כז לו). כוונתו הייתה להשמיד את עובדי הבעל ע"י ריכוזם. "וישלח יהוא בכל ישראל, ויבאו כל עבדי הבעל, ולא נשאר איש אשר לא בא, ויבאו בית הבעל, וימלא בית הבעל פה לפה" (פס' כא). יהוא שלח שליחים בכל ממלכת ישראל וקרא לכל עובדי הבעל לבוא ביום "העצרה"- אספה לעבודת אלוהיהם בבית הבעל אשר בשומרון. הצירוף פה לפה נמצא רק בפרקנו ובפרק כא פס' טז. הבית היה מלא אנשים עד שלא נשאר בו מקום פנוי. מכאן אנו למדים שרק מעטים יחסית עבדו את הבעל, כי היה ניתן לרכז את כל עובדי הבעל "בבית הבעל" שהוא

כנראה הבית המרכזי בגודלו לעבודת הבעל. יהוא ציווה לאיש הממונה על המלתחה- חדר בגדים. המילה "מלתחה" מופיעה במקרא רק כאן. "הוצא לבוש לכל עבדי הבעל, ויוצא להם המלבוש" (פס' כב). ביום חג גדול היו עובדי הבעל לובשים בגדים מיוחדים וכך היו ניתנים לזיהוי. יהונדב בן רכב נתלווה ליהוא כדי לראות בקנאת יהוא לה' (פס' טז). יהוא ציווה על הממונים על עבודת הבעל לערוך חיפוש מדוקדק בבית "פן יש פה עמכם מעבדי ה' כי אם עבדי הבעל לבדם" (פס' כג). השומעים הבינו כי כוונתו להרוג את עובדי ה', ובאמת כוונתו הייתה למלטם שלא יירצחו עם כוהני הבעל.

יהוא שם מחוץ למתחם בית הבעל שמונים איש. הייתה זו יחידה מובחרת מורכבת מ"רצים ושלישים", שתפקידם היה לשמור על האנשים שבאו לפי קריאתו שלא יברחו. "ויאמר האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על ידיכם נפשו תחת נפשו" (פס' כד). נפש השומר תחת נפש הנמלט (רש"י). איש אשר ימלט ממנו איש יידון למיתה תחתיו.

כאשר הכוהן הראשי של הבעל סיים "לעשות העולה" ציווה יהוא לשמונים האיש שהיו בחוץ הרצים והשלישים "באו, הכום, איש אל יצא" (פס' כה). אל תתנו לאף אחד מהם לצאת. "ויכום לפי חרב" הרגו את כל העובדים לבעל עם נביאיהם וכוהניהם ללא יוצא מן הכלל. את גופות ההרוגים השליכו מחוץ לעיר. "וילכו עד עיר בית הבעל". הכוונה כנראה לחלק העיר שבו עמד בית הבעל, ששם ישבו כוהני הבעל ונביאיו. "ויצאו את מצבות בית הבעל וישרפוה" (פס' כו). "ויתצו את מצבת הבעל" (פס' כז). נראה שיש להבחין בין "מצבות" ל"מצבת". המצבה המוזכרת בפס' כז היא אבן זקופה לכבוד הבעל ומסמלת אותו. את המקום בו עמד בית הבעל עשו "למחראות עד היום הזה" לשון נקייה לבתי כיסא. יהוא השמיד את הבעל מישראל. זה המעשה הגדול שעשה יהוא לשמירה על ייחודו של עם ישראל כעם ה' (ט ו). אבל יהוא השאיר את עגלי הזהב שהעמיד ירבעם בן נבט במקדשי דן ובית אל.

מדוע לא ביטל גם אותם?

רש"י כתב : מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד כמו שנתירא ירבעם. כלומר: מחשש פן ישוב העם לבית המקדש בירושלים ולבית דוד.

"ויאמר ה' אל יהוא : יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני, ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב, בני רבעים ישבו על כסא ישראל" (פס' ל). שכרו של יהוא יהיה שארבעה דורות (בני רבעים) מצאצאיו ישבו על כיסא ישראל. אחרי יהוא מלכו צאצאיו במשך ארבעה דורות : יהואחז, יהואש, ירבעם, זכריה. יהוא השמיד מלכות זדון שארכה ארבעה דורות : עמרי, אחאב, אחזיהו, יהורם, ובשכר זה יעמדו ארבעה דורות משלו.

יהוא זכה שביתו ימלוך כמאה שנה, כמחצית זמן קיום ממלכת ישראל.

יהוא לא שמר ללכת בתורת ה' אשר אסרה לעשות "אלהי כסף ואלהי זהב" אפילו לכבוד ה' (שמ' כ כ). יהוא "לא סר מעל חטאות ירבעם". חטאי ירבעם הם : עגלי הזהב אשר בבית אל ואשר בדן, יהוא גם לא ביטל את האיסור שאסר ירבעם בן נבט על העלייה לרגל לירושלים "אשר החטיא את ישראל".

שוב עמדה ישראל בפני אויביה. מי היו האויבים?

"בימים ההם החל ה' לקצות בישראל" (פס' לב). לקצות- לכרות, לקצץ. חזאל הכה את יהוא והשתלט על תחום יישובי ישראל בעבר הירדן המזרחי. מכיוון שהעם לא מחה בידי יהוא, נתלה הקולר גם בצווארו, כמו שעולה מהמכות שהוכו ישראל בידי ארם.

בימי יהוא ובימי יהואחז בנו החל ה' להכות בעם ולהצר גבולות ארצו. מן העת ההיא הייתה ממלכת ישראל הולכת וקטנה. האויבים קרעו מעליה חלק אחר חלק. ה' עשה את חזאל לשבט אפו ולמטה זעמו. "ויכם חזאל בכל גבול ישראל, מן הירדן מזרח השמש, את כל ארץ גלעד, הגדי והראובני והמנשי, מערער אשר על נחל ארנן והגלעד והבשן" (פס' לב-לג). את כל מושבות ישראל היושבות ממזרח לירדן, מערער אשר על נחל ארנן ששימשה קצה הגבול הדרומי של מושבות ישראל בעבר הירדן (יהו' יב א-ב), והגלעד זה חבל הארץ המרכזי של עבר הירדן המזרחי, והבשן מצפון לירמוך וממזרח לים כנרת ולירדן, נחלתו של חצי שבט המנשה ומשפחות יאיר ושל אלה שנתלוו אליו.

על מעשה חזאל ובניו בגלעד נקרא בנבואת התוכחה של עמוס : "על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו, על דושם בחרצות הברזל את הגלעד, ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד" (עמ' א ג-ד). "וישכב יהוא עם אבתיו, ויקברו אתו בשמרון, וימלך יהואחז בנו תחתיו. והימים אשר מלך יהוא על ישראל עשרים ושמנה שנה בשמרון" (פס' לה-לו).